

UOT 004.351

Ələkbərova İ.Y.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

airada.09@gmail.com

E-DÖVLƏTİN FORMALAŞMASINDA VİKİ-CƏMİYYƏTİN ROLU HAQQINDA

Dünyanın milyonlarla kompüter şəbəkəsini birləşdirən İnternetin inkişafında və informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayan viki-texnologiya özünün forma və tərkibi baxımından cəmiyyətin sosial təşkilinin ayrılmaz hissəsinə çevrilməkdədir. Məqalədə viki-texnologiyanın xüsusiyyətləri, viki konsepsiyasının mahiyyəti göstərilir, viki-cəmiyyətin fəaliyyət prinsipləri təsnifatlandırılır. E-dövlətin formalaşmasında və səmərəli fəaliyyətində viki-cəmiyyətin üzərinə düşən vəzifələr müəyyən edilir.

Açar sözlər: informasiya cəmiyyəti, e-dövlət, viki-texnologiya, viki-cəmiyyət, Wikipedia, Web 2.0, sosial şəbəkə.

Giriş

İnformasiya cəmiyyətinin inkişaf etdiyi müasir dövrdə İnternet texnologiyalarından müxtəlif sahələrdə: təhsildə, elmdə, istehsalatda, dövlət strukturlarında və s. sahələrdə geniş istifadə edilməkdədir. Əsasən də, vətəndaşlarla dövlət qurumları arasında informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsində İnternet texnologiyaları mühüm rol oynamaqla dövlət strukturlarının fəaliyyətinin xarakterini dəyişməkdədir. Belə ki, informasiya- kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqi dövlət orqanlarının fəaliyyətinin daha dinamik, çevik və interaktiv olmasına şərait yaradır. Dövlət strukturlarının xidməti daha keyfiyyətli, vətəndaşların informasiya təminatı isə daha dolğun və zaman itkisi olmadan həyata keçirilir. Müasir İnternet texnologiyalarının vətəndaşlara verdiyi imkanlar aşağıdakılardır:

- daha çox informasiya əldə etməyə şərait yaradır;
- informasiyanın ani olaraq ötürülməsini və əldə olunmasını təmin edir;
- verilənlər bankı, bazaları, elektron kitabxanalar və digər informasiya mənbələrindən onlayn istifadə etməyə imkan verir.

Bu gün e-dövlətin effektivliyinin artırılmasında əsas şərtlərdən biri əhalinin çox hissəsinin genişzolaqlı İnternetlə təmin olunması, vətəndaşların İKT-dən istifadə qabiliyyətinin yüksəldilməsidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, e-dövlətin formalaşmasında əsas şərt kimi vətəndaşların özünəxidmət imkanlarının dəstəklənməsi və genişlənməsi, seçicilərin ölkənin idarə olunmasında iştirakının təmin olunması, onların coğrafi məhdudiyyətləri ilə əlaqədar yarana biləcək problemlərin aradan qaldırılmasıdır ki, bunları da İKT vasitəsi ilə təmin etmək mümkündür.

İnternet texnologiyalarından danışarkən ilk növbədə “XXI əsrin texnologiyası” adlanan viki-texnologiya nəzərə alınmalıdır. Viki-texnologiyanın əsas məqsədi hər bir İnternet istifadəçisinə istədiyi zaman, brauzerdən çıxmadan istədiyi mövzuda veb-səhifə yaratmaq, səhifələri dəyişdirmək və səhifələrə müxtəlif formatlı faylların yüklənməsi imkanının verilməsidir [1]. Viki-texnologiya istifadəçilərə ixtisasından və marağından asılı olmayaraq tam hüquqlu veb-proqramçı kimi İnternetdə kontent yaratmaqla yanaşı, müzakirələrdə iştirak etməyə, digər istifadəçilərin yaratdığı və dəyişdirdiyi kontentə öz münasibətini bildirməyə imkan verir ki, bu da cəmiyyətdə yeni sosial münasibətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur [2].

Viki konsepsiyasının mahiyyəti

2001-ci ildə viki-texnologiya əsasında yaradılan və bu gün dünyada ən populyar beş sayt sırasına daxil olan Vikipediya virtual ensiklopediyası biliyin təqdim olunmasında, demokratik dəyərlərin yayılmasında, vətəndaşla dövlət strukturları arasında şəffaflığın və etibarlılığın təmin olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir [3]. Dünyada ən nəhəng informasiya mənbəyi olan Vikipediya virtual ensiklopediyası və onun layihələrinin bu günkü müvəffəqiyyəti sübut etdi ki, müasir dövrdə İnternet istifadəçiləri virtual mühitin passiv istifadəçiləri olmaq istəməzlər, onlar veb-səhifələrdəki informasiyanı dinamik olaraq dəyişmək, yeni məlumatları daxil etmək, bilik və bacarıqlarını geniş auditoriyalara göstərmək arzusundadırlar [4].

Amerikalı proqramçı Vord Keninqem tərəfindən 1995-ci ildə yaradılmış viki konsepsiyası virtual məkanda toplanan kontentə yeni münasibətlərin yaranmasına təkan verməklə sosial münasibətlərdə və biliyin paylanmasında inqilab etmişdir. Viki konsepsiyası *Web 2.0* texnologiyasının bir istiqamətidir və bu texnologiya istifadəçilərin əməkdaşlığını, şəbəkə vasitəsi ilə koordinasiyasını və real həyatın sosial aspektlərini özündə əks etdirən infrastrukturunu xarakterizə edir. *Web 2.0* texnologiyası aşağıdakıları nəzərdə tutur [5]:

- informasiyanın idarə olunması: axtarışı, qiymətləndirilməsi, saxlanması və s.;
- İnternet istifadəçisinin virtual məkanda davranışı;
- münasibətlərin idarə olunması: İnternet vasitəsi ilə münasibətlərin qurulması və dəstəklənməsi, informasiya mübadiləsi.

Lakin viki konsepsiyası *Web 2.0* texnologiyası ilə işləyən ənənəvi saytlardan: forum, sosial şəbəkə, bloqlar və s. kimi layihələrdən daha şəffaf və əlyətərli olması ilə fərqlənir. Nəzərə almaq lazımdır ki, adı çəkilən layihələrdə müəllif nə zamansa daxil etdiyi mətni və ya faylı silməklə müəyyən problemləri oxuculardan gizlədə bilər, viki-layihələrdə isə silinən və ya gizlədilmiş kontent asanlıqla aşkarlanıb, bərpa oluna bilər. Bütün müzakirələr açıq şəkildə keçirilir və hər kəs bu müzakirələrdə iştirak etməklə viki-texnologiyanın təqdim etdiyi imkanlardan geniş şəkildə istifadə edə bilər. Digər ənənəvi sosial şəbəkələrdən fərqli olaraq, bu gün viki-texnologiya ilə idarə olunan layihələr kollektiv bilik bazasının təşkilində ən uğurlu layihə hesab edilir [6, 7].

2007-ci ildə “viki” sözü Oksford İngilis Lüğətinə (*Oxford English Dictionary*) daxil edilmişdir [8]. Vord Keninqem və həmmüəllifi Bo Leyf “Viki üsulu: Şəbəkədə sürətli əməkdaşlıq” (*The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web*) adlı kitabında viki konsepsiyasının mahiyyətini izah edərkən bunları qeyd edirlər [9]:

- viki bütün istifadəçilərə yalnız brauzerdən istifadə etməklə virtual biliyin yaradılması işində iştirak etməyi təklif edir;
- viki müxtəlif mövzuları əhatə edən veb-səhifələr arasında əlaqəni təmin edir və bu səhifələrin mövcud olub-olmaması mühüm rol oynayar;
- viki ensiklopedik məqalənin yazıldığı səhifələrin yaradılması və dəyişdirilməsində kollektiv biliyə üstünlük verir.

Viki konsepsiyası cəmiyyətin müxtəlif sahələrini əhatə edən viki-iqtisadiyyat (Vikinomika), viki-demokratiya, viki-parlament və s. kimi yeni baxışların inkişafına da təkan vermişdir.

Vikinomika iqtisadi fəaliyyət sahələrində və idarəetmədə kütləvi əməkdaşlığı və qarşılıqlı münasibəti dəstəkləyən yeni bir baxışdır. İnformasiya texnologiyaları üzrə ekspert, tanınmış alim Donald Topskott özünün “Vikinomika: hər şeyi dəyişən kütləvi əməkdaşlıq” (*Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*) adlı kitabında bildirir ki, gələcəyin biznesi iki cəhətlə xarakterizə olacaqdır: qapalı öz yerini şəffaf münasibətlərə verəcəkdir və şirkətlər istehsalatla bağlı mürəkkəb məsələlərin həlli üçün kənardan mütəxəssis cəlb etməyə çalışacaqlar [10].

Viki-cəmiyyət

XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq İKT-nin inkişaf etdiyi ölkələrdə virtual məkanda vətəndaşlar arasında şəffaf münasibətləri təmin etmək, müəssisələrdə mühüm məlumatları bir yerə toplamaq üçün viki-texnologiyadan geniş istifadə edilməyə başlandı. Viki-texnologiya İnternet istifadəçiləri arasında əməkdaşlığın yeni növünün – viki-cəmiyyətin (*Wiki Community*) yaranmasına səbəb oldu [11].

Viki-cəmiyyətdən effektiv istifadə e-dövlətin formalaşmasında mühüm amillərdən biri ola bilər. Viki-cəmiyyətin e-dövlət çərçivəsində fəaliyyətinin konseptual modelini təyin etməklə onun məqsəd və vəzifələrini konkretləşdirmək, e-dövlətin formalaşmasında rolunu müəyyənləşdirmək mümkündür. Belə ki, konseptual modelləşdirmə obyektin və ya prosesin müəyyən modelini yaratmaqla, proseslərin baş vermə ardıcılığını dəqiqləşdirir və müxtəlif istiqamətlərdə analizini aparmağa, proqnoz verməyə yardım edir [12].

Viki-cəmiyyətin e-dövlət çərçivəsində fəaliyyətinin konseptual modeli onun mahiyyətini, xüsusiyyətini, prinsiplərini, məqsədini, e-dövlətin formalaşmasına təsir edən əsas amilləri müəyyən edə bilər. Modelin əsas məqsədi e-dövlətin fəaliyyətinin və səmərəliliyinin artırılması çərçivəsində viki-cəmiyyətin əsas funksiyalarını aşkarlamaqdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, viki-cəmiyyət informasiyanı sərbəst yayan cəmiyyət olmaqla yanaşı, informasiyanın tənzimləndiyi cəmiyyətdir.

Viki-cəmiyyətin sosial-demoqrafik portretini analiz edərkən məlum olmuşdur ki, ixtisasından, yaşından, sosial durumundan, yaşadığı məkandan asılı olmayaraq viki-mühitdə hər kəs aktiv fəaliyyət göstərə bilər. Viki-cəmiyyət üzvləri fəaliyyətlərindən asılı olaraq aşağıdakı kateqoriyalara bölünürlər [13]:

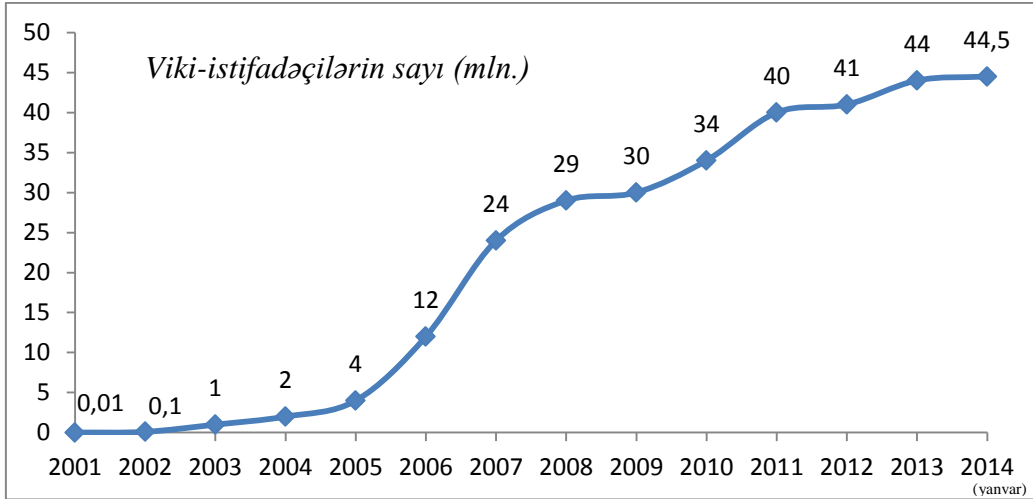
1. öz biliyini könüllü olaraq dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq istəyən mütəxəssislər və elm adamları;
2. əlavə bilik əldə etmək və bu biliyin daşıyıcıları ilə bilavasitə tanış olmaq istəyənlər;
3. viki-mühitin verdiyi geniş imkanlardan faydalanaraq, yeni sosial münasibətlər və viki-layihələr yaratmaq istəyində olan insanlar;
4. viki-texnologiyadan hər hansı siyasi-ideoloji baxışın yayılmasında istifadə etməyə çalışanlar.

Təsnifatlandırma bir daha sübut edir ki, viki-cəmiyyət tərkibi və fəaliyyət istiqamətlərinə görə müxtəlif insanlardan təşkil olunur. Bu isə cəmiyyətin aktivliyinə, hadisələrə münasibətinə və s. amillərə təsir edir. Vikipediya layihəsi cəmiyyətdə baş verən proseslərə münasibətini, siyasi baxışını dünyaya ötürmək istəyən istifadəçilərin kollektiv işlədiyi yerdir. Bu baxımdan, məqalələrin mövzusu onu redaktə edən istifadəçilərin biliyini, dünyagörüşünü əks etdirir. Tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, viki-istifadəçilər ensiklopediyaya tələb olunan informasiyanı deyil, şəxsən onları maraqlandıran məlumatları daxil etmələri viki-səhifələrdə informasiyanın həcminə, aktuallığına, keyfiyyətinə təsir göstərir və informasiya tutumuna görə viki-səhifələr arasında kəskin fərq yaradır [7, 13]. Digər tərəfdən, dünyada baş verən hər hansı hadisə (beynəlxalq konfliktlər, seçkilər, global siyasi proseslər, idman yarışları və s.) viki-cəmiyyətin aktivliyini kəskin artırır və viki-səhifələrin reytinginə təsir edir [14].

Viki-cəmiyyətdəki münasibətlər və problemlər araşdırma sahəsi kimi dünya alimlərini və mütəxəssislərini cəlb etməkdədir. Buna əsas səbəb viki-cəmiyyətin yaratdığı kontentin ictimai fikrə təsirində rolunun artmasıdır [15]. Viki-cəmiyyətdə daima yenilənən kollektiv biliyin yaranma prosesini öyrənmək, viki-istifadəçilər arasında münasibətləri və hansının daha çox nüfuza malik olmasını təyin etmək üçün müxtəlif elmi yanaşmalar təklif edilir [16, 17]. Dünyanın nüfuzlu elmi-tədqiqat mərkəzlərində Viki-analitika, Viki-metrika, Viki-mining, Text-mining və Link-mining metodları əsasında viki-cəmiyyətin aktivliyi, cəmiyyət üzvlərinin davranışları və qarşılıqlı münasibətləri analiz edilir, viki-cəmiyyət tərəfindən veb-səhifələrə daxil edilən kontent araşdırılır [18-20].

Bu gün bir çox şirkətlər viki-layihələrdən ənənəvi statistik İnternet saytlarını əvəz edən biliklər bazası kimi istifadə etməkdədirlər və adi veb-saytlara nisbətən viki-texnologiya əsasında idarə olunan layihələrə daha çox üstünlük verilir. Tədqiq olunan predmet sahəsinə müxtəlif baxışların analizi göstərir ki, viki-cəmiyyətin e-dövlətdə rolu, viki-cəmiyyəti təşkil edən və ya onun aparıcı qüvvəsi olan ayrı-ayrı sosial qrupların davranışları tam öyrənilməmişdir.

Viki-cəmiyyətin xüsusiyyətlərini analiz edərkən yüz milyonlarla insanı özünə cəlb edən, İnternet məkanında uğurla reallaşdırılan və milli maraqlar baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən Vikipediya virtual ensiklopediyasının sosial şəbəkəsini tədqiq etmək daha məqsədəuyğundur.

Şəkil 1. Vikipediya istifadəçilərinin illər üzrə artım dinamikası

Vikipediya fəaliyyətə başladığı qısa müddət ərzində İnternetin ən geniş istifadəçi auditoriyası qazanan veb-resurslarından, ən populyar sosial şəbəkələrdən biri kimi yüksək reyting qazanmışdır. Şəkil 1-dən görüldüyü kimi, Vikipediya layihəsində qeydiyyatdan keçən istifadəçilərin sayı zaman keçdikcə artaraq, 2014-cü ilin yanvar ayında 44,5 mln. nəfərə çatmışdır.

Viki-cəmiyyətin aktivliyi

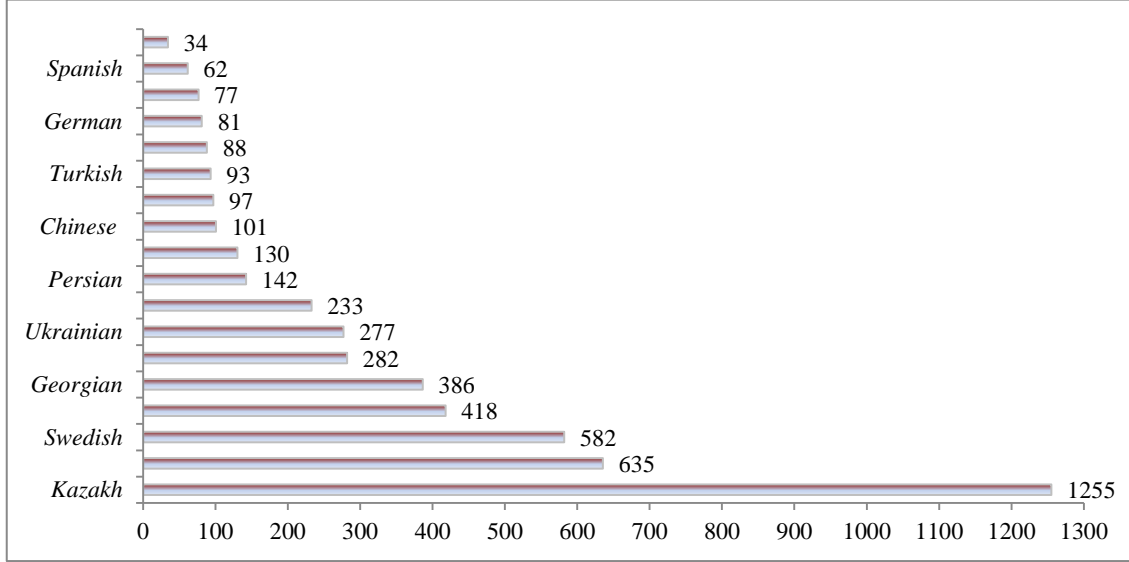
Vikipediya XXI əsrin modeli, insanlar arasındakı münasibətin, informasiya cəmiyyətinin, fəlsəfənin, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin yeni formasıdır. İnternet genişləndikcə viki-cəmiyyətin müasir siyasi proseslərdə rolu sürətlə artmaqdadır. Viki-cəmiyyətin siyasi aktivliyi İnternetin vətəndaş cəmiyyətinə təsiri ilə bağlıdır. İnternet siyasi liderlərin və partiyaların fəaliyyətlərinin informasiya mühitini formalaşdırır, siyasi kommunikasiyaların mühüm tərkib hissəsinə çevrilir [21].

Viki-cəmiyyətin siyasi proseslərdə rolunu nəzərə alaraq əminliklə demək olar ki, viki-texnologiya əsasında idarə olunan virtual layihələr ictimai şüurun formalaşdırılmasında ən əlverişli vasitələrdən birinə çevrilmişdir:

- vətəndaşların, dövlət qulluqçularının operativ informasiya əldə etmək üçün müraciət etdikləri yerdir;
- insanların şəxsi arxivlərindəki materialların kütləvi şəkildə daxil edildiyi nəhəng bazadır;
- gənc nəslin: tələbə və şagirdlərin bilik əldə etmək və ünsiyyət qurmaq üçün müraciət etdikləri virtual universitetdir (*Wikiversity, Wikibooks, Wikisource*).

Nəzərə almaq lazımdır ki, Vikipediya layihəsinin müxtəlif dil bölmələri bir-birlərindən asılı olmayaraq inkişaf edir. Yəni, həm həcminə və həm də viki-səhifələrdə ideyaların

müxtəlifliyinə görə eyni adla yaranan ensiklopedik məqalələr müxtəlif dil bölmələrində tam fərqli ola bilər. Buna səbəb kontent yaradan cəmiyyət üzvlərinin təşkil etdikləri sosial şəbəkələrin müxtəlif baxışlara və ideologiyalara malik olması, həmçinin, cəmiyyət üzvlərinin dilindən, milliyyətindən, yaşadıqları ölkənin siyasi və sosial-iqtisadi durumundan asılı olaraq aktivliyinin müxtəlifliyidir. Şəkil 2-də Vikipediya ensiklopediyasının müxtəlif dil bölmələrində hər bir aktiv istifadəçinin payına düşən məqalələrin sayı göstərilmişdir. Vikipediya ensiklopediyasının xüsusi qaydalarına görə, ay ərzində minimum beş redaktəsi (təhfəsi) olan istifadəçi avtomatik olaraq “aktiv istifadəçilər” (*Active Users*) siyahısına daxil edilir [22, 23].

Şəkil 2. Viki-mühitdə müxtəlif dillər üzrə bir aktiv istifadəçiyə düşən ensiklopedik məqalələrin sayı (2014-cü il yanvar ayına olan məlumat əsasında) [23]

Viki-mühitdə aktiv istifadəçilərin sayı çoxaldıqca onların payına düşən viki-səhifələrin sayı azalmış olur. Şəkildən görüldüyü kimi, ingilis dilindəki Vikipediya layihəsində bir aktiv istifadəçinin payına cəmi 34 məqalə düşür. Yəni, bu layihədə viki-cəmiyyətin üzvlərinin sayı daha çoxdur və onlar daha aktivdirlər. Qazax dilindəki Vikipediya layihəsində isə bir aktiv istifadəçiyə 1300-ə yaxın ensiklopedik məqalə düşür. Bir istifadəçinin hər gün mindən artıq məqaləyə nəzarət etməsi və üzərində işləməsi real görünür. Belə vəziyyət virtual ensiklopediyanın bu dil bölməsində toplanmış məlumatların keyfiyyətinin aşağı olmasına səbəb olur. Azərbaycan dilli viki-cəmiyyət bu gün orta bir mövqedədir. Yəni, cəmiyyət ingilis, alman, türkdilli viki-cəmiyyətlərdən sayına və aktivliyinə görə geri qalsa da, gürcü, erməni, qazax dilli cəmiyyətlərdən üstündür.

Viki-cəmiyyətin aktivliyi ictimai şüura və cəmiyyətdəki sosial proseslərə təsir baxımından mühüm amildir. Cəmiyyət üzvlərinin bilik və bacarıqları, müəyyən edilmiş prinsip və qaydalar əsasında planlı fəaliyyəti, koordinasiya və təşkilatlanma məsələlərində operativ idarə edilmələri, bu cəmiyyətin bir ictimai qüvvə kimi e-dövlətin formalaşmasında və informasiya təhlükəsizliyi məsələlərində iştirakına təsir edir.

Viki-cəmiyyətin əsaslandığı prinsiplər

Vikipediya və viki-texnologiya əsasında yaradılan və idarə olunan digər layihələrdə fəaliyyət göstərən və sosiallaşan viki-cəmiyyət, bu gün qeyri-rəsmi müasir siyasi-ictimai təşkilatdır. Viki-cəmiyyət dedikdə, çox zaman Vikipediya və onun layihələrində fəaliyyət göstərən İnternet istifadəçiləri nəzərdə tutulur. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, virtual məkanda viki-texnologiya ilə idarə olunan yüzlərlə layihə vardır (*Wikitravel*, *LyricWiki*, *Wikireality*, *Wikiznanie*, *Encyclopedia of Life*, *Socionics.wiki*, *CFD Online* və s.) və onların sayı durmadan

artır. Dünyada ən böyük əhatə dairəsinə malik viki-cəmiyyətlərdən biri də *Family Search* virtual axtarış portalıdır [24]. Rəsmi olaraq cəmiyyət üzvlərinin işi insanların qohumlarının axtarışıdır. Cəmiyyət dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan milyonlarla insanlardan təşkil olunubdur. Viki-cəmiyyətdə vətəndaşlar yaşadıkları ölkənin problemlərindən başlayaraq dövlət orqanlarının fəaliyyətinə kimi bütün məsələləri müzakirə edirlər. Viki-cəmiyyət, digər viki-layihələrdə olduğu kimi, virtual toplantılar keçirir, müzakirələr aparır və qərarlar qəbul edir. Viki-cəmiyyət, eyni zamanda, ölkə qanunvericiliyinə uyğun olaraq beynəlxalq konfranslar, forumlar, seminarlar və dəyirmi masalar təşkil edə bilər.

Dinamik olduğuna görə milyonlarla istifadəçini cəlb etməklə yeni bir sosial mühit yaradan viki-cəmiyyət bu gün faydalı, yüksək səmərəli, əhatə dairəsi son dərəcə geniş, məşhur, demokratik və hər zaman genişlənən cəmiyyətdir. Müasir İKT vasitələrindən ustalıqla istifadə edən, viki-texnologiyanın fəlsəfəsini dərinlənən qavrayan viki-cəmiyyət öhdəliklərdən azad – onu inzibati tədbirlər qorxutmur və onu hansısa bir dövlət qurumuna tabe etdirmək mümkün deyil.

İKT-nin inkişaf etdiyi bir çox ölkələr viki-cəmiyyət tərəfindən yaradılan informasiya resurslarına yalnız asan əldə olunan informasiya mənbəyi kimi deyil, həm də demokratik dəyərlərin qorunduğu və inkişaf etdirildiyi bir mühit kimi baxırlar. Lakin elə dövlətlər də vardır ki, viki-cəmiyyətin fəallığı onları qorxudur. Məsələn Çin, İran, Kuba və bir sıra ölkələrdə viki-cəmiyyətin fəaliyyət göstərdiyi bir-çox layihələrə, həmçinin, Vikipediya və onun layihələrinə giriş bağlanmışdır ki, bunun da müxtəlif səbəbləri vardır:

- ilk növbədə, Vikipediya dünyanın informasiyaya baxışını dəyişdi və viki-cəmiyyət öz fəaliyyəti ilə bir daha sübut etdi ki, bu gün informasiyanın yaradılması və ya əldə edilməsi üçün heç bir maneə yoxdur;
- viki-texnologiya ilə idarə olunan virtual layihələrin mənəvi və ictimai prinsipləri əsasında formalaşan və hər saniyə güclənən viki-cəmiyyət qısa zaman ərzində ölkədə elə bir təsir gücünə malik ola bilər ki, siyasi partiyalar və ictimai qurumlar bu cəmiyyətlə hesablaşmaq məcburiyyətində qalsınlar;
- viki-cəmiyyət hər hansı bir siyasi partiya deyildir, lakin fəaliyyət göstərdiyi ölkədə vətəndaşları bir yerə toplamaqla, nəhəng, dinamik sosial şəbəkə yaratmaqla onların davranışlarına təsir etmək gücünə malikdir.

Sağlam düşüncəli vətəndaşların viki-cəmiyyətdə aktivliyi ölkənin siyasi, iqtisadi və sosial vəziyyətinə təsir etməklə cəmiyyətdə sağlam mənəvi iqlimi təmin edə bilər və ya əksinə, İnternetdə dövlətə qarşı təhrikçi kontentin sayını çoxaltmaqla daha təhlükəli və ya aqressiv inqilabi qüvvə yarada bilər. Viki-cəmiyyətdə faktiki olaraq insanlar özlərinə və ətraflarındakılara yaxşılıq etməyə çalışırlar. Lakin viki-cəmiyyətin strukturu elə qurulmuşdur ki, ayrı-ayrı üzvlər cəmiyyətdən öz məqsədləri üçün istifadə edə bilərlər. Bu o halda mümkündür ki, cəmiyyət üzvlərindən çoxu qərəzli mövqe tutaraq, viki-cəmiyyətin nizamnaməsini pozmağa çalışsınlar. Hər hansı qrupun vandalizm və aqressiv fəaliyyəti müşahidə olunursa və onun qarşısı alınmırsa, müəyyən müddətdən sonra bu qrupun güclənməsi və viki-cəmiyyətdə nüfuzlu qüvvəyə çevrilməsi təhlükəsi yarana bilər. Bu təhlükələrin qarşısını almaq üçün e-dövlətin inkişafına, cəmiyyətdə sağlam mənəvi iqlimin təmin olunmasına çalışan viki-cəmiyyət aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır:

1. Viki-cəmiyyət yalnız viki-layihələrdə fəaliyyət göstərən aktiv istifadəçilərinin iştirakı ilə təşkil olunur.
2. Viki-cəmiyyət məqsədinə və gördüyü işlərə uyğun olan digər dövlət və qeyri-dövlət təşkilatları ilə, KİV-lə, həmçinin, xarici şirkətlərlə sıx əməkdaşlıq edən cəmiyyətdir.
3. Viki-cəmiyyət cəmiyyət üzvləri tərəfindən hazırlanan və səsvermə yolu ilə qəbul edilən özünütənzimləmə prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir.
4. Viki-cəmiyyətin işinin yüksək effektivliyi və səmərəliliyi yalnız o halda mümkündür ki, bu cəmiyyət azad və müvəqqəti olsun: cəmiyyət üzvlərinə öhdəliklər tətbiq edilmir,

- fəaliyyət mümkün olduqca açıq və şəffaf münasibətlər üzərində qurulur. Lakin belə bir cəmiyyətdə mütləq iyerarxiya və nəzarət olmalıdır. Nəzarət minimal olmalı və səmərəliliyə nail olmaq üçün müəyyən çərçivədən kənara çıxmamalıdır.
5. Viki-cəmiyyətin aktiv istifadəçiləri tərəfindən idarə edilən və zənginləşdirilən viki-layihələrin vəzifəsi yalnız İnternet istifadəçilərini kontentlə təmin etmək deyildir. Cəmiyyət tərəfindən təyin edilən koordinator və ya koordinator qrupu həyata keçirilən viki-tədbirlərin iştirakçılarını təşkil edir və bütün işlərin müvəffəqiyyəti üçün məsuliyyət daşıyırlar. Koordinator qrupu azaddır və iyerarxik struktur üzrə təşkil olunurlar. İştirakçıların yalnız bir məqsədi var – xeyirxahlıq etmək: insanlara bilik vermək, sosial-iqtisadi problemlərin həlli ilə əlaqədar müzakirələr təşkil etməklə düzgün qərarların qəbuluna şərait yaratmaq, viki-cəmiyyəti yaxşı işlərə yönəltmək.
  6. Viki-cəmiyyətdə heç bir liderlik strukturu mövcud deyil və liderlər kortəbii şəkildə yaranırlar. Odur ki, hər hansı liderin viki-cəmiyyəti tərk etməsi layihənin inkişafını dayandırmır, işinə mane olmur və cəmiyyətin strukturunu dəyişmir. Qeyd etmək lazımdır ki, liderlərdən birinə qarşı ədalətsiz davranış yeni liderlərin, lakin daha yaxşı müdafiə olunmuş, bütün mümkün təhlükələri nəzərə alan və bəzən də əsl məqsədini gizli saxlayan liderlərin ortaya çıxmasına səbəb olur.
  7. Viki-cəmiyyətin heç bir mərkəzi ofisi yoxdur, lakin buna baxmayaraq, bütün maliyyə məsələləri və təşkilati funksiyaları yerinə yetirmək imkanına malikdir: birgə müzakirələr aparmaq, qərar qəbul etmək və onun yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək, vəzifələrini yerinə yetirməyənlərə və viki-cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş qaydaları pozanlara xüsusi sanksiyalar tətbiq etmək mümkündür.
  8. Viki-cəmiyyət vəsait toplamaqla konkret məqsəd üçün tələb olunan maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini həyata keçirə, həmçinin viki-cəmiyyətin ayrı-ayrı üzvlərinə sosial və digər xarakterli yardımlar göstərə bilər.

Maliyyə məsələlərinə toxunarkən, çox maraqlı və əhəmiyyətli fakt ortaya çıxır: Vikipediya da daxil olmaqla, viki-layihələr heç bir zaman viki-mühitdə çalışanlara maliyyə ödənişləri etməyib. Lakin buna baxmayaraq, bu gün viki-layihələrdə milyonlarla yüksək keyfiyyətli ensiklopedik məqalələr mövcuddur. Viki-mühitin cəmiyyətin bilik daşıyıcılarını cəlb etməsi və insanların dünya ictimaiyyətinə viki-layihələr vasitəsilə öz əmək və vaxtlarını təmənnsiz olaraq sərf etmək, biliklərini paylaşmaq arzusu alimləri düşündürməkdə davam edir [6, 17, 19, 20].

E-dövlətin formalaşmasında effektivliyin əldə edilməsi şərtləri

Viki-layihələr açıq, şəffaf olduğu üçün cəmiyyət üzvləri qaydalardan kənar heç bir fəaliyyətlə məşğul ola bilməzlər. Viki-cəmiyyətin strukturu elə təşkil olunmuşdur ki, istifadəçilərin çoxunun dəstəkləmədiyi hər hansı fəaliyyət mümkün deyildir. Əgər cəmiyyət üzvlərindən çoxu hər hansı bir işin görülməsini vacib hesab edərsə və qərarı həm iqtisadi və həm də siyasi müstəvidə əsaslandırarsa, o iş görülməlidir. Belə ki, viki-cəmiyyət hər bir üzvün tam şəffaf, açıq və məhdudiyyətsiz fəaliyyətini dəstəkləyir. Bu prinsip cəmiyyət üzvlərinin işlərində pozitivliyə və effektivliyə nail olmağa şərait yaradır.

Viki-cəmiyyətin e-dövlətin formalaşmasında iştirakında effektivliyin əldə edilməsi üçün şərtlər bunlardır:

1. Problemlərin həlli ilə bağlı mütəmadi olaraq forumlar keçirilməsi zəruridir. Viki-cəmiyyət heç bir fəaliyyət üçün cavabdehlik daşımır. Lakin hər kəs görülən işlərə nəzarət edir və səhvlər tez bir zamanda müəyyən edilir, forumlarda açıqlanaraq izahat tələb olunur.
2. Viki-cəmiyyətin birgə əməkdaşlığında və mütəşəkkil fəaliyyətində mühüm rol oynayan viki-görüşlərin keçirilməsi, bu görüşlərə müxtəlif dövlət strukturlarından nümayəndələrin dəvət edilməsi arzuolunandır. Viki-cəmiyyətin fəaliyyəti vətəndaşların

vaxtında məlumatlandırılmasına yönəldiyi üçün, o, e-dövlət prinsiplərinin cəmiyyətdə tanınmasında mühüm rol oynaya bilər.

3. Viki-cəmiyyətin ölkədə tanınması üçün birgə tədbirlər planının işlənməsi məqsədəuyğundur.

Viki-cəmiyyətdə baş verən mübahisələrdən və informasiya qarşıdurmalarını təbii qəbul etmək lazımdır. Viki-cəmiyyət demokratik cəmiyyətdir və hər kəsin dünyadakı sosial və siyasi hadisələrə öz münasibəti vardır. Konfliktlər nəticəsində cəmiyyət bir neçə qrupa bölünə bilər. Lakin bu qruplaşmalar viki-cəmiyyəti zəiflətmir, əksinə, daha da güclü və çoxşaxəli edir.

Viki-cəmiyyətin gücü onun üzvlərinin viki-layihələrdə çalışmaq və problemlərin həlli ilə bağlı təşkil olunan forum və görüşlərdə iştirak etmək həvəsindən asılıdır. Viki-cəmiyyətdə heç kim başqalarını nə işə etməyə məcbur edə bilməz. Yalnız hər kəs özündə mənəvi borc hiss etməlidir. Viki-cəmiyyətin fəaliyyəti alpinistlərin fəaliyyətinə bənzəyir. Yükü bütün alpinistlər birgə çəkirlər. Kimsə hər hansı səbəbdən yükü daşımaqdan imtina edərsə, başqa üzvlərin üzərinə daha çox yük düşür.

Nəticə

Viki-texnologiya vətəndaşlara dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak etmək imkanı verə bilən vasitədir. Bu texnologiyanın dövlət təşkilatlarının fəaliyyətində istifadə olunması onların işində tam şəffaflığı təmin etməklə vətəndaşların problemləri ilə dinamik şəkildə tanış olaraq, müzakirələr aparmaq və yerində qərar qəbul etmək imkanı yarada bilər.

Dövlətin informasiya-şəbəkə infrastrukturunun yaradılmasında viki-cəmiyyətdən istifadə bürokratik maneələrin dəf edilməsi üçün mühüm amildir. E-dövlətin formalaşmasında viki-cəmiyyətdən istifadə edilməsi təklifi dövlət idarəçiliyi sisteminin müasirləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi prosesində mühüm addım ola bilər.

Viki-cəmiyyətin e-dövlət proqramlarında iştirakının konseptual modeli dövlət və yerli özünüidarətmə təşkilatlarının fəaliyyətində viki-cəmiyyətdən səmərəli istifadə edilməsini təmin edə bilər ki, bu da, öz növbəsində, dövlət orqanları ilə vətəndaşlar arasında münasibətlərdə maddi resurslara və vaxta qənaət etməklə, inzibati xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsinə təsir edə bilər. Bu məqsədlərə çatmaq üçün təklif olunan viki-cəmiyyətin e-dövlət çərçivəsində fəaliyyətinin konseptual modeli viki-cəmiyyətin bu və ya digər dövlətdə fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsir etməklə, idarəetmə məsələlərinin həllini əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırma bilər. Ölkədə sağlam və aktiv viki-cəmiyyətin formalaşması İnternetdə dövlətin informasiya resurslarının çoxalması, informasiya cəmiyyətinin inkişafı, sosial-iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi və nəhayət, dünyada siyasi və iqtisadi nüfuzunun yüksəlməsinə yardım edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Christian W. Wiki: A technology for conversational knowledge management and group collaboration // Journal of the Communications of the Association for Information Systems, vol. 13, 2004, pp. 265–289.
2. Hester A.J., Scott J.E., A Conceptual Model of Wiki Technology Diffusion / Proceedings of the Hawaii International Conference on System Sciences, 2008, p. 30-36.
3. Wagner C., Karen S. K. Cheung, Rachael K. F., Stefan B. Building Semantic Webs for e-government with Wiki technology // Journal of Electronic Government, vol. 3, issue 1, 2007, pp. 36–55.
4. Pekárek M., Pöttsch S. A comparison of privacy issues in collaborative workspaces and social networks // Journal of the Identity in the Information Society, 2009, vol. 2, issue 1, pp 81–93.
5. Richter A., Koch M. Social software - Status quo und Zukunft // Technischer Bericht Nr., Fakultät für Informatik, Universität der Bundeswehr München, 2007, 48 p.

6. Cress U., Kimmerle J. A systemic and cognitive view on collaborative knowledge building with wikis // *Computer-Supported Collaborative Learning*, International Society of the Learning Sciences, Inc.; Springer Science + Business Media, 2008, pp. 105–122.
7. Алгулиев Р.М., Алекперова И.Я., Касумова Р.Т., Коллективное знание в Интернете / Шестая международная конференция "Интернет - Образование - Наука -2008", Том 1, Винница, 2008., с. 5-7.
8. <http://www.oed.com/view/Entry/267577>
9. Leuf B., Cunningham W. *The Wiki Way: Quick Collaboration on the Web*, Laflin, PA: Addison-Wesley, 2001, 200 p.
10. Tapscott D., Williams D. A. *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*, 2007, 324 p.
11. Peacock T., Fellows G., Eustace K., The quality and trust of wiki content in a learning community // *School of Computing & Mathematics*, Charles Sturt University, 2007, pp. 822–832.
12. İmamverdiyev Y.M., E-dövlətin informasiya təhlükəsizliyinin idarə edilməsinin konseptual modeli // *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, Bakı, №1(7), 2013, s. 20–31.
13. Ələkbərova İ.Y., Viki-mühitin sosial-demoqrafik portretinin analizi // *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, Bakı, №1(5), 2012, s. 26–35.
14. Алекперова И.Я., Анализ факторов влияющих на рейтинг статей в вики-среде // *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, Bakı, №2(6), 2012, s. 27–32.
15. Ələkbərova İ.Y., Viki-mühitdə reallaşdırılan bəzi informasiya müharibəsi texnologiyalarının analizi // *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, Bakı, №2(4), 2011, s. 18-28.
16. Javanmardi S., Lopes C., Baldi P. Modeling user reputation in wikis // *Journal of Statistical Analysis and Data Mining*, 2010, vol. 3 Iss. 2, pp. 126–139.
17. Meishar-Tal H., Tal-Elhasid E. Measuring Collaboration in Educational Wikis – A Methodological // *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 2008, vol. 3, pp.46–49.
18. Adler B. T., Alfaro L., “A content-driven reputation system for the Wikipedia”, *Proceedings of the 16th international conference on World Wide Web*, 2007, pp. 261–270.
19. Nakayama K., Hara T., Nishio S., Wikipedia Mining for An Association Web Thesaurus Construction / *Proceedings of the International Conference on Web Information Systems Engineering (WISE)*, 2007, pp. 322–334.
20. Ito M., Nakayama K., Hara T., Nishio S., Semantic relatedness measurement based on Wikipedia link co-occurrence analysis // *International Journal of Web Information Systems*, 2011, vol. 7, Iss. 1, pp. 44–61.
21. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş., İnternet fenomeninə çoxaspektli baxış. Ekspress-informasiya, Bakı, “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2010. 96 s.
22. <https://www.en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Users>
23. http://www.meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias/
24. https://www.familysearch.org/learn/wiki/en/Main_Pag

УДК 004.351

Алекперова Ирада Я.

Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан

airada.09@gmail.com

Концептуальная модель участия wiki-сообщества в формировании электронного государства

Вики-технология, которая играет большую роль в развитии Интернета и формировании информационного общества, по своей форме и содержанию становится неотъемлемой частью социальной организации общества. В статье показаны особенности вики-технологии, суть концепции вики, определены и классифицированы принципы действия вики-общества. Определены обязанности вики-общества в формировании и эффективной деятельности электронного государства.

Ключевые слова: информационное общество, э-государство, вики-технология, вики-общество, Википедия, Web 2.0, социальная сеть.

Irada Y.Alakbarova

Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan

airada.09@gmail.com

Conceptual model of wiki-community participation in the formation of the e-government

Wiki technology, which plays an important role in the development of the Internet and the information society, becomes an integral part of the social organization of society in its form and content. In the article the features of wiki technology, the essence of the wiki concept are shown, principles of the wiki community are defined and classified. Responsibilities of wiki society in the formation and effective operation of e-government were defined.

Keywords: information society, e-government, wiki-technology, wiki-society, Wikipedia, Web 2.0, social network.

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişaf Fondunun maliyyə yardımı ilə yerinə yetirilmişdir – Qrant №EIF-RİTN-MQM-2/İKT-2-2013-7(13)-29/22/1